

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

21(30)
2021

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**AKTUALIOJI ANTROPOLOGIJA: PASAULIO LIETUVIŲ
TYRIMAI IR IŽVALGOS**

Sudarytojai ASTA VONDERAU ir VYTIS ČIUBRINSKAS

**CURRENT ANTHROPOLOGY: WORLD LITHUANIAN
ANTHROPOLOGISTS' RESEARCH AND INSIGHTS**

Edited by ASTA VONDERAU and VYTIS ČIUBRINSKAS

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2021

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – mokslinis etnologijos ir socialinės ir kultūrinės antropologijos žurnalas. Jame spausdinami recenzuojami straipsniai, konferencijų pristatymai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas pristato mokslo aktualijas ir skatina teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Lithuanian Ethnology: Studies in Social Anthropology and Ethnology – is a peer reviewed journal of ethnology and social and cultural anthropology. It publishes articles, conference presentations, book reviews and review articles, which may be in Lithuanian or English, primarily focused on Lithuania, Central and Eastern Europe. The journal represents current debates and engages in methodological discussions.

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius / Editor-in-Chief)

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Chris Hann

Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Haale / Saale, Germany

Jonathan Hill

Pietų Ilinojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel

Heriot-Watt universitetas / Heriot-Watt University, Edinburgh, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKCIŅĖS KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher: Redakcinės kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

<www.istorija.lt>

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,

Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S-LIP-19-58)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Asta Vonderau, Vytis Čiubrinskas</i>)	6
Editorial (<i>Asta Vonderau, Vytis Čiubrinskas</i>)	9

Aktualioji antropologija: pasaulio lietuvių tyrimai ir išvalgos / Current Anthropology: World Lithuanian Anthropologists' Research and Insights

Ką antropologija mums sako apie šiandieninį pasaulį? Apskritojo stalo diskusija (<i>parengė ir diskusijai vadovavo Kristina Jonutytė</i>)	11
What can Anthropology Tell us about the Contemporary World? A Roundtable Discussion (<i>discussion chair Kristina Jonutytė</i>)	

Straipsniai / Articles

Asta Vonderau

Debesijos plėtra Švedijoje: kritinis žvilgsnis į skaitmeninės ateities megaprojektus	33
Growing the Cloud: Investigating Mega Projects of the Digital Future in Sweden. Summary	49

Kristina Jonutytė

Tarp paklusnumo ir subversijos: buriatų budizmas ir valstybė	53
Between Submission and Subversion: Buryat Buddhism and the State. Summary	73

Eugenijus Liutkevičius

Ukrainos baptistų judėjimo transformacijos visuomenės pokyčių ir lūžių akivaizdoje	75
Transformations of the Ukrainian Baptist Movement in the Face of Societal Changes and Upheavals. Summary	96

Gediminas Lankauskas

Apie santuokos apeigų „valstybinimą“ sovietų Lietuvoje	99
On the 'Statising' of Marriage Rites in Soviet Lithuania. Summary	123

Dovilė Budrytė

Lytis, karas ir atmintis: „atminties taškai“ Lietuvos partizaniniame kare (1944–1953) dalyvavusių moterų pasakojimuose	127
Gender, War and Remembrance: 'Points of Memory' in the Narratives of Women Participants in the Partisan War (1944–1953) in Lithuania. Summary	146

Kiti straipsniai / Other Articles

Ilona Kazlauskaitė

- Migracija į Lietuvą studijų tikslais ir tarptautinių studentų identiteto
raiška integracijos ir atskirties perspektyvoje 149
Migration to Lithuania for Studies, and the Expression of the Identity
of International Student from the Perspective of Integration and
Exclusion. Summary 170

Vaida Rakaitytė

- Lauminėjimas* muziejuje: lietuvių liaudies žaidimo užrištomis akimis
gyvoji rekonstrukcija 173
Blind Man's Buff at the Museum: A Live Reconstruction of
the Traditional Lithuanian Folk Game *Lauminėjimas*. Summary 197

Konferencijos pranešimas / Conference Paper

Agnieška Avin

- Angažuotoji antropologija: kaip rašymas tampa politiniu 199
Engaged Anthropology: How Writing Becomes Political. Summary 204

Recenziniai straipsniai / Review Articles

Auksuolė Čepaitienė

- Apie besiplečiančią etnologinių tyrimų erdvę ir galimybes Lietuvoje 207
The Expanding Field and Opportunities for Ethnological Research
in Lithuania. Summary 215

Vytautas Tumėnas

- Kompleksinis žvilgsnis į lietuvių ir kitų baltų svaigiuosius gėrimus ir jų
apeigas 219
A Complex Look at Lithuanian and other Baltic Intoxicating Drinks
and their Rituals. Summary 234

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Donatas Brandišauskas. Leaving Footprints in the Taiga: Luck, Spirits
and Ambivalence among the Siberian Orochen Reindeer Herders
and Hunters (*Ieva Paberžytė*) 239
Felix Ringel. Back to the Postindustrial Future: An Ethnography
of Germany's Fastest-Shrinking City (*Aušra Teleišė*) 243

Gaila Kirdienė. Lietuvių ir latvių muzikinis-kultūrinis bendravimas sovietmečiu politinio kalinimo ir tremties vietose 1: Brolystė ir vienybė; Lietuvių ir latvių muzikinis-kultūrinis bendravimas sovietmečiu politinio kalinimo ir tremties vietose 2: Vorkutos dainos. G. Kirdienė (sud.), D. Vyčinienė (pareng.) (<i>Rūta Žarskienė</i>)	246
Lina Leparskienė. Papasakoti Trakai (<i>Karina Firkavičiūtė</i>)	252
Klaudijus Driskius. Tirpstanti tapatybė: Baltarusijos lietuviai (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	257

Konferencijos / Conferences

SIEF 15-asis kongresas Helsinkyje (<i>Ilona Kazlauskaitė, Anna Pilarczyk-Palaitis, Vidmantas Vyšniauskas</i>)	261
---	-----

Felix Ringel. **Back to the Postindustrial Future: An Ethnography of Germany's Fastest-Shrinking City.** New York, Oxford: Berghahn Books, 2020. 219 p.: illustr.

Knyga *Atgal į poindustrinę ateitį. Greičiausiai mažėjančio Vokietijos miesto etnografija* – tai įvairias teorijas ir išsamią etnografiją aprėpianti antropologo Felixo Ringelio monografija, kurioje analizuojamas Hojersverdos – sparčiausiai mažėjančio ir senstančio Vokietijos miesto – atvejis. Hojersverdos miestas apibūdinamas kaip įstrigęs socialistinėje praeityje ir negalintis įžengti į kapitalistinę dabartį bei ateitį. Tai taip pat pirmasis Vokietijos miestas, kuriame 1991 m. įvyko ksenofobinis išpuolis prieš užsieniečius. Visi šie faktoriai lemia, kad Hojersverda yra laikoma miestu, „neturinčiu ateities“.

Monografijoje siekiama atskleisti būdus, kuriais Hojersverdos miesto gyventojai sieja save su problemiška miesto ateitimi. Taip pat iškeliamas metodologinis tikslas – parodyti, kaip Hojersverdos miesto gyventojų patirtys gali padėti antropologijos disciplinai ateitį traktuoti kaip integralią tyrimų dalį. Ringelis, stengdamasis išvengti posocialistinių pokyčio aiškinimo iš įprastinės socialistinės praeities perspektyvos, į procesus, vykstančius poindustriniame mieste, žvelgia iš dabarties pozicijos. Tai reiškia, kad ateitis suvokiama kaip dabartyje pasireiškiantys veiksmai, santykiai ar patirtys, susijusios su ateitimi. Kitaip tariant, Ringelis poindustrinę Hojersverdos ateitį traktuoja kaip reiškinį, kuriamą ir reprezentuojamą dabartyje. Penkiuose monografijos skyriuose analizuojamos skirtingos miesto bendruomenės, situacijos ir vietos, kurias susieja vietinė „žinių ekonomika“ (angl. *economy of knowledge*) – „kolektyviniai idėjų ir

nuomonių apie miestą ir jo ateitį mainai bei ginčai“ (p. 14). Skyriuose pristatoma ir diskutuojama teorijų įvairovė, kurių pagrindu aptariamas vis kitas miesto gyventojų ir ateities santykio aspektas. Tokiu būdu „atidaroma poindustrinė dabartis“ (p. 188) ir braižoma Hojasverdos miesto ateities morfologija.

Pirmame knygos skyriuje aptariama kontekstų ir pasakojimų įvairovė, demonstruojanti, kaip Hojersverdos gyventojai įprasmina problemišką dabartį ir „nieko gero nežadančią ateitį“. Šiame skyriuje keliamas klausimas, kokį kontekstą ar naratyvą, aprėpiantį įvairius vietinius žlungančio miesto conceptualizavimus, turi pasitelkti antropologas. Etnografiškai pristatydamas įprastinius akademinis kontekstus – postmodernizmą, marksizmą ir posocializmą – Ringelis juos atmeta kaip ribotus ir neapbrėpiančius įvairių vietinių reikšmių, situacinio kontekstinių žinių naudojimo bei specifinių pasakojimų ar istorijų. Būtent vietinis ir daugumą Hojersverdos miesto diskursų struktūruojantis *mažėjimas*, anot Ringelio, siūlo naują požiūrį į poindustrinę ateitį. Dažnai vartojamas miesto ekspertų diskusijose ir svarstomas tarp draugų ar šeimos narių *mažėjimas* žymi poindustrinį nuosmukį ir dabarties problemų plėtrą ateityje. Išryškinama, kad *mažėjimas* socialistinę praeitį ir perėjimo procesą paverčia deindustrializacijos konteksto dalimi, o paties termino dėmesio centre – ateitis. Šis konceptas – tai monografijos ašis, suteikianti autoriui komplikotos Hojersverdos miesto dabarties ir ateities suvokimo perspektyvą.

Antrame skyriuje nagrinėjami sudėtingos miesto dabarties kontekstai, tačiau susikoncentruojant ties skirtingomis laiko sampratomis ir nuorodomis į praeitį bei ateitį. Aptariant skirtingų kartų susidūrimus per edukacinius projektus apie socialistinę ir nacistinę Vokietijos praeitį ir dviejų politinių jaunimo grupių, siejančių save

su nacistine praeitimi, konfliktus, išryškintamas praeities vaidmuo dabarties praktikoje bei parodoma, kaip jaunimas priešinasi, iš naujo apibrėžia ar kvestionuoja „teisingą“ praeities atsiminimo naratyvą. Taigi skyriuje atskleidžiama, kad „skirtingi praeities traktavimai, atsirandantys įvairiose aplinkose, grupėse ar konfliktinėse situacijose, lemia skirtingas dabarties praktikas ir ateities interpretacijas“ (p. 85). Pabrėžtina, jog šiame skyriuje Ringelis siekia kvestionuoti supratimą, jog „posocialistiniai“ žmonės“ dėl tam tikro santykio su istorija gali būti suvokiami kaip turintys tik vieną specifinę laiko sampratą.

Trečiame skyriuje aptariant Hojersverdos miesto planavimo diskusijas tarp valdininkų, atsakingų už mažėjimo proceso ir dekonstrukcijos suvaldymą, tačiau ne turinčių oficialios miesto ateities vizijos, ir buvusių architektų bei dabartinio sociokultūrinio elito išryškinama, kaip dominuojantis *mažėjimo* kontekstas užginčijamas pateikiant alternatyvius požiūrius į miesto ateitį. Analizuojama urbanistinio komplekso, pavadinto *Neustadt*, situacija reprezentuoja tiek socialistinės – modernistinės ateities praradimą ir „miesto mirties“ koncepto atsiradimą, tiek kitokių pozicijų ateities atžvilgiu formavimąsi. Pabrėžiama, jog naujos *Neustadt* ateities vizijos remiasi iš naujo įvertintomis ir išplėtotomis socialistinės praeities idėjomis. Būtent tai Ringelis traktuoja kaip lankstų judėjimą laike, kuris padeda išvengti nesaugios ir neužtikrintos ateities, formuojamos drastiško mažėjimo proceso. Kitaip tariant, akcentuojamas naujų santykių su ateitimi kūrimas kaip ateities pakartotinis nusavinimas ir priešprieša oficialiai miesto „ateities evakuacijos“ politikai.

Ketvirtame skyriuje susikoncentruojama į „priverstinio futurizmo“ (angl. *enforced futurism*) ir valdžios planuose iš anksto suformuluotos vilties poveikį dabartinei Hojersverdos miesto situacijai – „jokios

ateities“ ir „jokios vilties“. Čia poveikis suprantamas kaip tam tikra mąstymo forma, lyg viltis ir baimė, ateities reprezentacija bei būdai, kuriais siejamasi su ja. Analizuojant projektus, kuriuose diskutuojama apie jaunimo galimybes ateityje, ir *Leitbild* – pagrindinį miesto plėtros planą arba „pagrindinį įvaizdį“, atskleidžiama, „kokį vaidmenį atlieka viltis miesto derybose dėl ateities“ (p. 123). Ringelis pažymi, kad laisvus santykius su ateitimi pakeitė paprasta viltis rasti tam tikrų dabarties problemų sprendimus. Šį praktinį požiūrį autorius įvardina „numanomu prezentizmu“ (angl. *anticipatory presentism*), t. y. dabartyje atliekami veiksmai, nukreipti į ateitį, bet taip pat išreiškiamas rūpestis dėl jau esamų konkrečių žingsnių, vedančių jos link.

„Numanomas prezentizmas“ detalčiau nagrinėjamas penktame monografijos skyriuje. Šiame skyriuje susikoncentruojama į *mažėjimo* kontekste atliekamas praktikas, kuriomis miesto gyventojai stengiasi išgyventi ir išlikti ateityje. Aptariant diskusijas dėl apleisto *Braugasse nr. 1* pastato panaudos galimybių ateityje ir anarchistų – alternatyviosios jaunimo kultūros – tęstinumo praktikas, parodoma, kaip žmonės, gyvenantys mieste be ateities, išlaiko nusistovėjusias gyvenimo formas ir struktūras. Čia pabrėžiama, kad rūpestis dėl pastovumo, išlikimo ir tęstinumo palaiko esamų gyvenimo formų išlikimą ir sustiprina ateities buvimą poindustrinio mažėjimo ir nuosmukio kontekste. Skyriaus pabaigoje autorius diskutuoja su trimis tęstinumo ir pokyčio analitinėmis prieigomis: atsiradimu (angl. *emergence*), tapimu (angl. *becoming*) ir susibūrimu (angl. *assemblage*). Ringelis šių sampratų nedekonstruoja, o konceptualizuoja kaip vieną galimą vilties ir pasikeitimo įsivaizdavimą.

Pabaigoje pasakytina, kad monografijoje poindustriniai procesai analizuojami išryškinant vietinio poindustrinio miesto

gyvenimą struktūruojančio konteksto svarbą. Pažymėtina, jog reiškinių ir procesų aiškinimas pasitelkiant konkrečioje vietoje vyraujančią kultūrinį kontekstą sudaro sąlygas atskleisti tam tikro miesto specifiškumą. Posocialistinio analitinio požiūrio atsisakymas poindustrinio miesto tyrimuose leidžia apčiuopti reiškinių ir procesų tęstinumą bei įvairovę.

Knygoje siūlomas naujas analitinis požiūris poindustrinio pokyčio tyrinėjimams taip pat apima ir laiko antropologijos klausimus. Ringelis atskleidžia, jog ateitis ir praeitis, kaip žmonių praktikų padarinys, užima vienodą padėtį dabartyje, o poindustrinės kultūrinės transformacijos yra procesas, aprėpiantis ne tik praeities pokyčius, bet ir projekcijas į ateitį. Tačiau antropologą domina ne santykis tarp Reinharto Kosellecko įvardintų istorinio laiko kategorijų – praeities „patirčių“ ir ateities „lūkesčių“ (žr. Koselleck,

Reinhart. 2004. *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press), bet miesto gyventojų ir valdžios veiksmai, naratyvai bei istorijos, kuriančios ir išreiškiančios sąsajas su ateitimi. Autorius parodo, kad ateitis – tai ne tik neapčiuopiamas horizontas, bet ir „atsitovavimo dabartyje klausimas“ (p. 178). Ringelis negriauna istorinio laiko sampratos, bet akcentuoja, kad dabarties veiksmai gali būti nulemti turimų žinių apie ateitį.

Apibendrinant reiktų pasakyti, kad monografija *Atgal į poindustrinę ateitį* reikšmingai praplečia antropologinius poindustrinių miestų tyrimus ir kvestionuoja nusistovėjusią posocialistinę prieigą. Ringelio tekstas taip pat įsitraukia į diskusiją, kurioje svarstoma, ar posocializmo terminas vis dar gali būti pagrįstai taikomas analizuojant vietas, bendruomenes ar situacijas, kurias sieja socialistiniai išgyvenimai ir patirtys.

Aušra Teleišė

Lietuvos istorijos institutas